

**МУЗИЧНІ ВИСТАВИ ЯНА НЕПОМУКА КАМІНСЬКОГО
В КРИТИЧНІЙ ОЦІНЦІ «GAZETY LWOWSKIEJ» ТА
«РАМІЄТНИКА LWOWSKIEGO» (перша третина XIX ст.)**

Наталія Косаняк

*молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень
музичних творів та фотодокументів Інституту досліджень
бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника*

*Подано огляд критичних матеріалів про Музичний театр у Львові
під дирекцією Я. Н. Камінського. Підкреслено актуальність досліджень
у галузі музичної критики, реценції музики та музично-театральних постанов.*

Ключові слова: музичний театр, оперна критика, періодика.

*In the article the general critical review of materials is given concerning
a musical theater in Lviv guidance of J. N. Kaminski. Actuality of researches
is underlined in musical criticism, music perception and musically theatrical
performances.*

Keywords: musical theater, press reviews, opera and theater review, opera
criticism.

*Сделан обзор критических материалов о Музыкальном театре во
Львове под дирекцией Я. Н. Каминского. Подчеркнута актуальность
исследований в отрасли музыкальной критики, восприятия музыки и
музыкально-театральных представлений.*

Ключевые слова: музыкальный театр, оперная критика, периодика.

Львівський театр, який від моменту створення у 1776 р. одразу ж став театром музичним, упродовж своєї понад 230-літньої історії є центром культурно-мистецького життя Західної України. Унікальним явищем цього тривалого періоду буття театру є те, що в ньому співпрацювали австрійський, польський та український національні колективи, з якими пов'язані сотні подій, прем'єр, імен, взаємини працівників, контакти, боротьба за право обстоювати своє національне мистецтво [2; 6; 11-14].

Мета статті — оглянути публікації про музичні постановки театру під дирекцією Яна Непомука Камінського, опубліковані у львівській польській пресі, заакцентувавши увагу на історико-критичній проблематиці. Адже саме періодичні видання (окрім

окремих рукописних і книжкових матеріалів) є «літописцем» конкретних художніх подій, коментатором і пропагандистом різних оцінок, сприяють з'ясувати основні тенденції та закономірності розвитку цього жанру мистецтва. Діяльність львівського театру активно висвітлювалась у пресі ХІХ ст. не тільки з погляду мистецького, а й з огляду на тісний зв'язок театрального і суспільно-політичного життя міста.

Однак музично-театральна й оперна критика та публіцистика в Галичині поки що не стали об'єктом спеціального дослідження, до того ж історія музичної критики є однією з найменш досліджуваних тем у сучасному музикознавстві. Польський дослідник Магдалена Дзядек наголошує на усталеному маргінальному становищі історії музичної критики в сучасному музикознавстві, її трактуванні не як повноправної галузі музикознавства з власною проблематикою, а як допоміжної джерелознавчої дисципліни історії музики, покликаної доповнити чи підтвердити певні наукові погляди чи узагальнення [8, с. 3].

Початок функціонування стаціонарної польської сцени у Львові історик польського театру Станіслав Пепльовський датує 1809 р. [12, с. 61]. Саме у травні цього року до Львова повернувся Я. Н. Камінський з наміром показати низку своїх вистав [3; 4]. Від 1809 р. до 1842 р. він уже був не тільки актором, режисером і драматургом, а й насамперед антрепренером, тобто — театральним підприємцем, який займався всіма проблемами театру, починаючи з добору репертуару, ангажування акторів, проектування декорацій і закінчуючи фінансуванням [3, с. 129]. Я. Н. Камінський, незважаючи на надзвичайні труднощі, пов'язані з германізацією культурного життя у Львові у період Австро-Угорської імперії створив всі умови для функціонування у цьому місті польської національної сцени. Це підтверджує С. Пепльовський: «Загалу відомі заслуги Камінського щодо нашого театру у Львові. Це він заснував польську сцену у Львові і виборов для неї правову екзистенцію, підготував ціле покоління акторів, склав, як на ті часи, відбірний репертуар, все зробив сам, власними силами, без жодної допомоги»* [12, с. 73].

До 1820 р. труппа Камінського досягла найвищого мистецького рівня. Упродовж періоду діяльності (1809–1842) Я. Н. Камінський створив близько 750 постановок творів, оригінальних текстів,

* Тут і далі переклад з польської автора статті.

перекладав твори Шекспіра, Кальдерона, Шиллера, пробував себе в музично-драматичних жанрах як лібретист, композитор, перекладач, співак. Зокрема, у його трактуванні вперше у Львові було поставлено низку драм і опер, серед яких найбільший успіх мали опери польських авторів: «Сніданок» та «Віслічанки» Юзефа Ельснера, «Замок на Чорштині» Кароля Курпінського, «Алладин» Адальберта Жировеца, «Марцінова з Дунаю» Йозефа Оде. Ці твори були легшими в постановці, оскільки за характером і рівнем виконавської складності наближались радше до комедіо-опер.

Великої популярності набули музично-сценічні твори на лібрето Камінського з музикою Кароля Ліпінського, який кілька років (1810–1814) працював із Камінським на посаді концертмейстера, згодом капельмейстера (оригінальні номери до обох частин переробки опери-казки «Сирена Дністра» з музикою Кауера, водевіль «Сварка через спір» (переробка з російського твору М. Н. Кугушева «Соболева шуба»).

Разом з тим Камінський ознайомлював львів'ян з новинками європейської музики. До старого репертуару в афіші 1822 р. було додано «Дзвіночок, або Диявол-паж» (перша постановка: 1817 р., Париж) і «Торгівля жінками» (перша постановка: 1819 р., Париж) Луї Фердинанда Герольда — недавні прем'єри театру «Опера Комік» (Париж). У ці роки колектив польського театру поставив опери Вольфганга Амадея Моцарта «Дон Жуан», «Чарівна флейта» у новому прочитанні і вперше — «Титуса» («Милосердний Тит»); Карла Марії Вебера — «Зачарований стрілець», «Оберон», повторно «Преціозу». Мали успіх опери Ораса-Ліона Куаньє «Водовоз» та Ніколи Ізуара «Попелюшка».

Склад акторів театру Камінського був невеликим : 17 акторів і 10 акторок. Злагодженості й ансамблевості сприяла стабільність трупи. Камінський не диспонував окремим колективом співаків, обмежуючись драматичними акторами з вокальними даними. Грالی і співали Катерина Геблювна, Юлія Замецька, Теофіля Марецька, Антоній Бенца, Богуміл Давісон, Ян Непомук Новаковський та ін. У постановках музично-драматичних творів високий виконавський рівень репрезентували хор і оркестр німецької сцени.

У тісному зв'язку з розвитком оперного життя перебувала й оперна думка: різні кола громадськості висловлювали свої міркування про оперу й публікували її у пресі. Водночас в процесі становлення

та розвитку перебувала і львівська преса [1; 5; 8]. Слід зазначити, що львівська періодика до 1848 р. виходила французькою, польською та німецькою мовами, а в 1835–1848 рр. Камінський був редактором львівських часописів «Gazeta Lwowska» та «Rozmaitości».

У львівській пресі від кінця XVIII ст. до 1820 р. основним жанром публікацій з питань оперного й музичного мистецтва була інформація про здійснені постановки. Зокрема, докладну інформацію про репертуар львівського театру (окремо — польського, окремо — німецького) подають, починаючи з 1805 р., друковані театральні «Річники» — попередники преси спеціалізованого фахового профілю. Відзначимо, що видавцем «Rocznika teatru polskiego we Lwowie» за 1815–1818 рр. був Кароль Лопушанський — актор польського театру і перекладач драматичних творів. У 1823 р. видання продовжив Ф.-Кс. Блотницький, теж актор театру і перекладач сценічних творів. Річники вміщували лише інформаційний матеріал: помісячний репертуар, акторський склад трупи, тексти популярних вокальних номерів, жарти й анекдоти про театр тощо, жодного критичного матеріалу не було. Як виняток можна вважати статтю-притчу про «Критику» в перекладі з французької, вміщену в польському річнику за 1816 р. Прикметно, що мораль у цій притчі було зведено до того, що з певного часу суд над мистецькими (й літературними) творами чинять Зло і Лестоці, а правдива Критика вже більше не перебуває між людьми.

Рідше у львівській пресі натрапляємо на рецензії, які ще не мають чітко сформованих ознак критичного жанру. Місцева періодика фактично реагує на театральні артефакти досить рідко або відгукується лише на виконання, безпосередньо пов'язані з державними чи релігійними урочистостями.

У ширшому обсязі театральна тематика з'являється щойно в «Gazecie Lwowskiej» — одному з найдавніших щоденних видань міста, що почало виходити 1811 р. за приватною концесією братів Кратерів [5]. Однак у перше 10-ліття діяльності редакція газети тільки формує свій аспект подання театральної критики, для якої вже відведена в часописі «театральна» рубрика, вона ще не має постійних рецензентів, більшість авторів виступає анонімно.

Першу театральну рецензію газета опублікувала в 1812 р. у рубриці «Teatr polski we Lwowie» з приводу постановки на польській

сцені трагедії Колліна «Bianca della Porta», яку здійснив Камінський [15]. Однак усталена традиція написання рецензій на театральні чи оперні постановки формувалася на шпальтах цієї (як й інших) газети досить повільно. Наприклад, за 1809–1820 рр., коли трупа Камінського досягла найвищого мистецького рівня й ставила десятки опер європейських авторів, за п'ять років виходу «Gazety Lwowskiej» (1811–1816) було опубліковано лише п'ять рецензій на особливо популярні постановки, з них три — на оперні. У наступні 13 років у цій газеті з'явилися лише поодинокі повідомлення [5]. Незважаючи на це, автор однієї з рецензій висловив схвалення й підтримку редакції газети у ставленні до театральної тематики, до подальшого плекання театральної критики: «...ціню з багатьма приятелями театру бажання і готовність Редакції до вміщення подібного роду листів, які у багатьох зарубіжних часописах докладаються до зростання й удосконалення театру і його літератури....» [17, s. 135].

Одним із нечисленних прикладів перших, більш розгорнутих, інформацій на музично-театральну тематику у львівській пресі є рецензія в «Gazecie Lwowskiej» від 1814 р., вміщена під усталеною (до 1830 р.) рубрикою «Teatr we Lwowie» [16]. На нашу думку, це перша рецензія на оперу, опублікована на шпальтах львівської польської преси. Анонімний рецензент присвятив її поставкам двох музично-драматичних творів на сцені польського театру: комічної опери «Сварка через спір» («Kłótnia przez zakład») та опери-казки «Сирена Дністра», обидві з музикою К. Ліпінського.

За жанром ця публікація тяжіє до інформаційних матеріалів. Після інформації про авторів п'єси та її переробки основне місце посідає докладний переказ змісту вистави. Аналітична частина займає лише останніх декілька абзаців, в яких автор насамперед висловив захоплення музикою К. Ліпінського — не тільки своє, а й публіки: «Пан Ліпінський, капельмейстер театру, який в кількох своїх чудових композиціях у тому виді мистецтва розвинув неабиякий талант, скомпонував пріємну і характеристичну музику до співу, чим відмінно причинив добре сприйняття цієї комедіо-опери, яка з гучними оплесками була прийнята кільканадцять разів у місцевому театрі і може довго утриматись в ньому» [16, s. 419]. Впадає у вічі акцентція уваги рецензента на драматичному виконанні

актора А. Бенси, про музичне виконання ж автор статті не висловив жодної думки.

Інсценізація обох частин опери «Сирени Дністра» викликала загалом також позитивну реакцію рецензента. Він схвально відгукнувся про гру акторів, відзначивши серед них Старжевського і Камінську. Фактично відсутній аналіз музичного супроводу постановки, хіба що легкі поблажливі застереження в автора публікацій викликав вокал: «...що стосується співу, то є ще багато чого поліпшувати, втім, найкраще відзначився пан Новаковський, який, без сумніву, є музикальним» [16, s. 419]. Разом з тим рецензент віддав належне талантові молодого К. Ліпінського, висловивши сподівання, що з часом він «може стати добрим композитором».

Опера К. Курпінського «Ласка імператора», яку вперше на львівській сцені поставив Камінський 21 листопада 1814 р., дочекалась своєї оцінки в «Gazecie Lwowskiej» в середині лютого наступного року [17, s. 136]. Анонімний автор публікації фахово описує свої враження від вистави у формі листа до редакції газети, демонструючи обізнаність у темі.

Публікація складається з двох типових і майже однакових за обсягом частин: у першій докладно передано зміст п'єси, друга — «аналітична». Схвально відгукнувшись про виконання опери (і це не дивно, зважаючи на акторський склад: Камінська, Новаковський, Бенса, Камінський), автор відзначив з-поміж акторів співачку німецької опери п. Гьорцітц, на найвищому рівні оцінивши її виконавську майстерність.

Водночас у статті підкреслено, що «музика є душею кожної опери» й своїм успіхом вистава завдячує талантові композитора К. Курпінського, який «...ішов за природою, за почуттям і всіх слухачів розчулив своєю мелодією» [17, s. 136]. У кінці статті автор висловив побажання почути у театрі більше творів Курпінського.

Слід відзначити, що ця публікація з елементами рецензії є непоодиноким прикладом проблеми присутності критики у пресі того періоду. У цій же публікації автор сформулював своє розуміння потреби й мети критичного осмислення певної мистецької події. Усвідомлюючи важливість фахових публікацій на театральну тематику на сторінках преси, він підкреслив позитивний

вплив критичної думки на розвиток театрального мистецтва: «...було б приємною і досить важливою справою, коли б Приятелі й Знавці театру частіше приділяли увагу написанню статей про місцевий театр у дусі беззастережної й доброзичливої критики. Це спонукало б акторів до подальшого вдосконалення свого мистецтва, поширення доброго смаку й водночас ознайомлювало мешканців з цією галуззю літератури, так мало у нас знаною, і викликало б бажання перекладати драматичні твори видатних письменників або писати оригінальні, яких так потребує місцева польська сцена» [17, s. 136].

Опера, незважаючи на брак фахових співаків, була надзвичайно популярною серед львівської публіки. Після кількох вдалих оперних вистав, особливо «Сирени Дністра», «Ласки імператора», колектив Камінського «вспеціалізувався» на цих постановках. Вражає їх кількість, зокрема у сезоні 1816–1817 рр. Найбільший успіх мали опери «Сніданок» Ельснера, «Марцінова з Дунаю», «Забобон, або Краківці та горці» («Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale»). Особливою подією у театральному житті львівської польської сцени була відновлена постановка комедійної опери «Забобон, або Краківці та горці». Прем'єра відбулася 22 листопада 1816 р. у новому сценічному варіанті: лібрето — В. Богуславського, суттєві текстові зміни у діалогах Я. Камінського, музика — К. Курпінського, попередня опера була поставлена на музику Яна Стефані. Уже через декілька днів 28 листопада на сторінках «Gazety Lwowskiej» появилася розлога публікація рецензента Z..., приурочена цій постановці [20].

Аналізуючи публікацію, що вийшла під постійною рубрикою «Театр у Львові» («Teatr we Lwowie»), слід відзначити декілька суттєвих її аспектів. За жанром публікація, подібно до першої рецензії у 1814 р., швидше інформаційна, аніж аналітична. Найбільша в ній історична частина, яка займає 2/3 обсягу публікації. Після вступу, в якому було названо авторів та учасників вистави, в основній частині публікації автор помістив порівняльну характеристику попередньої редакції опери (Стефані-Богуславського) з новою (Курпінського-Камінського), віддавши перевагу останній. Найбільше місця автор відвів докладному переповіданню змісту вистави (поширена практика того часу), а її аналізу присвячено лише останню колонку публікації. Про авторський стиль викладу

може свідчити, зокрема, абзац, присвячений музиці, як характерний приклад музичної журналістики аналізованого періоду: «Музика геніальна, здатна відповісти всім (тільки не занадто суворим або неслухним) вимогам мистецтва. У деяких частинах можна почути місця з Моцарта, особливо в першому акті — з «Весілля Фігаро». Однак та музика має не завжди доречний характер — інколи занадто поважна або героїчна, що не узгоджується з текстом; натомість найменшою мірою задовольняє в мазурках і полонезах, коли в ній немає притаманного цьому жанру вогню та сили. Врешті ж можна лише привітати Варшавський театр із таким композитором, як п. Курпінський, є підстави очікувати від нього найпрекрасніших творів мистецтва. Опера була поставлена добре. [...] що ж стосується співу й оркестру, то багато могло би бути ліпшим» [20, s. 945].

Від 1818 р. «Gazeta Lwowska» поступається інформативністю про театральну хроніку виданню «Pamiętnik Lwowski», яке, завдяки видавцю А. Хлендовському, виходило два роки поспіль. У 1819 р. на польській сцені з'являються три зовсім невідомі публіці опери польських авторів: 23 травня — «Віслічанки» Юзефа Ельснера, 8 листопада — «Замок на Чорштині» Кароля Курпінського, 10 грудня — «Алладин» Адальберта Жировеца. Незабаром на дві перші постановки відреагували театральні критики у «Pamiętniku Lwowским»: під рубрикою «Перелік творів, зіграних у польському театрі у Львові» надруковано схвальний відгук на «Віслічанки» Ю. Ельснера [18]. У цьому ж виданні цікавою є оцінка «Забобону, або Краківці та горці» [19].

Від 1819 р. театральна тематика поступово формує блок матеріалів у «Rozmaitościach» — додатку до «Gazety Lwowskiej» (виходив тричі на тиждень). Саме тоді у додатку почали активно публікуватися матеріали про львівське театральне та музичне життя: появляється перше повідомлення про постановку на львівській сцені трагедії А. Фелінського «Barbara Radziwiłłówna», згодом з'являється постійна рубрика «Teatr we Lwowie», в якій описано фактично всі актуальні постановки, передовсім польського театру. У 1822 р. цю рубрику перейменовано на «Kroniku Teatralnu». Найчастіше під різноманітними криптонімами дописували до неї Станіслав Яшовський, Вацлав Залеський, і сам Ян Камінський.

Знайшлося місце й відгукам на т. зв. комедію-опери, які тоді були найпопулярнішим жанром музичного театру.

Поряд із щоденними критичними матеріалами про поточний оперний репертуар, у пресі з'являються роздуми про інтелектуальне навантаження популярних оперних спектаклів, репертуарну політику театру й оцінки смаків публіки. Зокрема, автор під криптонімом «і...» у «*Ramiętniku Lwowskim*» [9] пише про репертуарну політику Камінського, який змушений задля касовості постановок часто нехтувати своїми естетичними принципами й догоджати неперекірливим глядачам, включаючи у репертуар театру твори примітивні, з банальними побутовими сюжетами і, звичайно, не найвищої якості. Відповідальність журналіст покладає насамперед на публіку, характеризуючи її таким чином: «Поділяється вона, як і всюди, на три частини: на широкий загаль, знавців і людей доброго тону. Перші йдуть у театр задля забави, другі задля мистецтва, задля чого йдуть треті — ні я, ні вони добре не знають. [...] Будь певним, що на виставах Корнеля, Вольтера, Шиллера глядачів на пальцях полічити; але коли велика афіша оголошує «Сирену з Дністра», сиди вдома, бо тебе затлумлять у театрі. [...] Причиною того смаку є неосвіченість» [9, s. 42]. Звідси й бажання критика змінити афішу шляхом поліпшення репертуару. Цю ж думку повторює А. Хлендовський у статті «Про польський театр у Львові» у тому ж «*Ramiętniku Lwowskim*»: «Як може Директор дійти до поліпшення сцени, коли є переконаний, що найкраща трагедія чи комедія не дасть такого прибутку, як залихвацька п'єса, начинена співами, чи військові атаки серед штучних вибухів і шуму армاد» [7, s. 146].

Таким чином, у львівській польській пресі основна увага критиків зосереджувалась на загальних та організаційних питаннях; рідшими були спроби охарактеризувати репертуар, акторське і режисерське мистецтво, музичний супровід вистав.

Хоча повідомлення було найпростішою формою відгуку на спектакль, все ж таки воно відіграло важливу роль, оскільки фіксувало певні факти з історії оперної культури Львова. Незважаючи на те, що описи оперних постановок були досить далекі від повного і об'єктивного аналізу, необхідного для повноцінного театрознавчого матеріалу, хронікальна інформація не залишала

читачів байдужими, вона прищеплювала їм відповідні смаки, розширювала інтелектуальний рівень його світосприйняття.

З появою естетичних суперечок довкола актуальних питань оперного мистецтва з'являються перші (хоч і поодинокі) рецензії на оперні твори чи постановки. Орієнтація польського постійного театру під дирекцією Яна Непомука Камінського на «легкий» музичний репертуар, зумовлена певними організаційно-фінансовими причинами, не сприяла постановці на польській сцені поважних музично-сценічних творів, виробленню у польської публіки доброго музичного смаку, а в кінцевому результаті — фахової оперної критики.

Власне, критичні статті й рецензії на оперні вистави були поодинокими й про жодну усталену традицію в цьому сенсі говорити не можна. Однак, оскільки оперний театр уже почав розвиватися, разом з ним пробуджувалася й формувалася думка про оперу, що певною мірою отримало своє відображення у періодичній пресі.

1. *Мельник Л. О.* Становлення музичної журналістики в добу романтизму (на прикладі львівської преси першої половини XIX ст.) / *Л. О. Мельник* // Музичне мистецтво : зб. наук. ст. / Донецька державна музична академія ім. С. С. Прокоф'єва ; Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. — Донецьк ; Львів : Юго-Восток, 2009. — Вип. 9. — С. 10-17.
2. *Паламарчук О.* Музичні вистави львівських театрів (1776–2001) / *Оксана Паламарчук*. — Львів, 2007. — 448 с.
3. *Чарторискі-Шілер П.* Ян Непомуцен Камінські — творець польського театру у Львові / *Пьотр Чарторискі-Шілер* // Незалежний культурологічний часопис «Ї». — 2008. — № 52. — С. 128-133.
4. *Biernacki L.* Jan Nepomucen Kamiński (1777–1855) : materiały do biografii Kamińskiego i dziejów teatru polskiego we Lwowie / *Ludwik Biernacki* // Stulecie Gazety Lwowskiej. — Lwów : nakładem red. Gazety Lwowskiej, 1911. — Т. 1. — Cz. 2 : Życiorysy / pod red. *W. Bruchnalskiego*. — S. 14-70.
5. *Bruchnalski W.* Czasopiśmiennictwo Galicyjskie 1773–1811 / *W. Bruchnalski* // Stulecie Gazety Lwowskiej. — Lwów : nakładem red. Gazety Lwowskiej, 1911. — Т. 1. — Cz. 1: Historia Gazety Lwowskiej 1811–1911 na tle czasopiśmiennictwa galicyjskiego 1773–1811. — 117 s.
6. *Cepnik H.* Scena Lwowska : (1780–1929) / *Henryk Cepnik, Władysław Kozicki*. — Lwów : nakładem Gminy m. Lwowa, 1929. — 55 s.

7. *Chłędowski A. T.* O Teatrze polskim we Lwowie / *A. T. Chłędowski* // Pamiętnik Lwowski. — 1818. — T. 3. — Październik. — S. 143-150.
8. *Dziadek M.* Polska krytyka muzyczna w latach 1890–1914 : czasopisma i autorzy / *Magdalena Dziadek*. — Katowice, 2002. — 435 s.
9. *i...* Teatr Lwowski. Wystawienie Alzyry (Wyjątek z listu pisanego na wieś) / *i...* // Pamiętnik Lwowski. — 1818. — Maj. — S. 36-44.
10. *Lasocka B.* Teatr lwowski w latach 1800–1842 / *Barbara Lasocka*. — Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1967. — 417, [3] s., [9] k. tabl. : il.
11. *Musica Galiciana : Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-książęcej do roku 1945) / pod red. L. Mazepy.* — Rzeszów, 2003. — T. 7 : Poświęcony 225-leciu teatru muzycznego we Lwowie (1776–2001).
12. *Pełtowski S.* Teatr Polski we Lwowie : (1780–1881) / *Stanisław Pełtowski*. — Lwów : Skład główny w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1889. — [4], 411, [4] s.
13. *Pełtowski S.* Teatr Polski we Lwowie : (1881–1890) / *Stanisław Pełtowski*. — Lwów : Skład główny w Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1891. — V, 181 s.
14. Teatr polski we Lwowie / pod red. *Lidii Kuchtówny* ; Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. — Warszawa : IS PAN, 1997. — 293, [1] s., [32] s.
15. Teatr polski we Lwowie [11 kwietnia: «Bianca della Porta», tragedia G. J. de Collina (Henryk Józef de Collin)] // *Gazeta Lwowska*. — 1812. — 7 kwiet. (№ 28). — S. 20. — Bez podp.
16. Teatr we Lwowie // *Gazeta Lwowska*. — 1814. — 14 czerw. (№ 47). — Bez podp. — [Rec. na komedijną operę: «Kłótnia przez zakład» та на оперу «Syrena z Dniestru», поставлені у львівському польському театрі].
17. Teatr we Lwowie // *Gazeta Lwowska*. — 1815. — 17 lut. (№ 14). — Bez podp. — [Rec. na jednoaktną operę: «Łaska Imperatora», поставлену у львівському польському театрі в кінці січ. 1815].
18. Wykaz dzieł granych na Teatrze polskim we Lwowie // Pamiętnik Lwowski. — 1819. — Czerwiec. — S. 551-552. — Bez podp. — [Rec. na operę: «Wiśliczanki»].
19. Wykaz dzieł granych na Teatrze polskim we Lwowie // Pamiętnik Lwowski. — 1819. — Luty. — S. 170-172. — Bez podp. — [Rec. na operę: «Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale»].
20. *Z....* Teatr we Lwowie / *Z....* // *Gazeta Lwowska*. — 1816. — 30 listop. (№ 192). — [Rec. na operę: «Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale», поставлену у львівському польському театрі 22 listop. 1816].